

מוקדש לעיני הרב ישראל רוזן ז"ל,
ראש המדברים בענייני טכנולוגיה והלכה

הרב חיים ג'קטר, בנימין ג'קטר

הבהרת היתר השימוש במכונות גילוח

ראשי פרקים

- א. היתר גילוח במספרים כעין תער
- ב. האם מכונות גילוח מתפקדות כמספרים כעין תער:
 1. ממצאי בדיקות מעבדה בשנת תשס"ב
 2. ממצאי בדיקות מעבדה משנת תשפ"א
- ג. סיכום

שאלת היתר הגילוח במכונה התבררה בהרחבה במקומות שונים.¹ במאמר שלהלן נסקור בקצרה את תמצית הדעות והתנאים להיתר, ואף נציג מידע חדש שעשוי לשפוך אור על ספקות שהעלה הרב ישראל רוזן ז"ל במאמרו בתחומין כב (עמ' 447) ביחס להיתר השימוש.

היתר השימוש במכונות גילוח מתבסס על שתי קביעות הלכתיות: 1. גילוח ב"מספרים כעין תער" אינו דרך השחתה - גם כאשר במבחן התוצאה הן מותרות פנים חלקות; 2. מכונות הגילוח מתפקדות בצורה של "מספרים כעין תער" ולא כתער ממש.

א. היתר גילוח במספרים כעין תער

בגמרא (מכות כא, א) מבואר שהאיסור חל רק על "גילוח שיש בו השחתה", ולא על גילוח במספרים, ולדברי רוב הראשונים מדובר בהיתר לכתחילה, וכ"פ בשו"ע (יו"ד קפא, י) שאף ב"מספרים כעין תער" מותר (וזאת בניגוד לגילוח פאות הראש שבהם אסר לכתחילה [שם סעי' ג] במספרים כעין תער).²

אמנם יש מהאחרונים שחששו לדעת החינוך (מצוה רנב) שהשווה בין איסור הקפת הראש להשחתת הזקן ואסר בשניהם. המכתם-לדוד (יו"ד סי' כח) כתב שאילו היה רואה השו"ע את דברי החינוך לא היה מקל, וכ"כ בשו"ת צמח-צדק (יו"ד סי' צ). אולם רוב האחרונים דחו דבריהם, ובראשם החיד"א (שו"ת חיים-שאל ח"ב סי' כז); החכמת-אדם (פט, טז); החפץ-חיים³ (מחנה-ישראל מאמר יג ונצח-ישראל ז, ו, א) והרב עובדיה יוסף (יביע-אומר ח"ט יו"ד סי' י).

1. ראו בהרחבה בספרנו: "Halachic Haircutting Handbook: A Breakthrough Exposure of an Obscure Mitzvah".
2. בביאור-הגרי"א (שם סי' טו) מבסס פסקו של השו"ע על הרמב"ם (עכו"ם יב, ו) ותוספות (שבועות ב, ב ד"ה חייב) והרא"ש (מכות פ"ג סי' ב-ג), ובשו"ת יביע-אומר (ח"ט יו"ד סי' י) מנה ראשונים נוספים הסוברים כך.
3. כך פסק מעיקר הדין, אך בקונטרס תפארת-אדם הדגיש שנכון לגברים לגדל זקן על-פי הגמרא (שבת קנב, א) "הדרת פנים זקן". על זאת יש להוסיף את דעת חכמי הקבלה, ובראשם הארי"י ז"ל (הובא בבאר-היטב יו"ד קפא סי' ה) שאסרו על פי תורת הסוד אף גילוח במספרים.

אלא שנחלקו האחרונים האם היתר "מספריים כעין תער" מתייחס רק לאופן הגילוח (סכין על גבי סכין, ולא סכין על גבי העור), או גם לתוצאה של הגילוח. כלומר - האם מותר לגלח במספריים גם כאשר התוצאה המתקבלת היא פנים חלקות לגמרי כעין תער.

החתם-סופר (או"ח סי' קנד) והחזון-איש (הובא בשו"ת מנחת-יצחק ח"ד סי' קיג ובשו"ת שבט-הלוי ח"ד סי' צו) סברו שהיתר מספריים כעין תער מתייחס גם לתוצאה ולא רק לאופן הגילוח, ולכן אם התוצאה היא פנים חלקות הרי שזו בכלל 'השחתה' האמורה בתורה. דבריהם מסתמכים על הריב"ן (מכות כא, א ד"ה תלמוד לומר) ונימוקי-יוסף (מכות ג, ב) [בדפי הרי"ף] ד"ה עד שיטלנו) המבארים את הגילוח במספריים משום "שאין חותכין בצד העיקר", כלומר שמשאירים קצת משערות הזקן. כדבריהם האריך להוכיח בשו"ת להורות-נתן (לרב נתן גשטטנר; ח"ג סי' סא).

בעקבות דבריהם אסרו הרי"ש אלישיב (קובץ-תשובות ח"א לב, ב) והר"ש וזנר (שבט-הלוי ח"ד צו) להתגלח במכונה א"כ ניתן יהיה להרגיש את השיער הנותר על פני העור.

אמנם מדברי הפרישה (יו"ד קפא ס"ק ג) "לספר כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער", ומדברי חכמת-אדם (הובא לעיל) "ואינו משייר כלום מן השערות" נראה שההיתר הוא אף כאשר התוצאה זהה לגילוח בתער. וכן נראה מלשון הביאור-הלכה (סי' רנא ד"ה אפילו), וכ"כ ב'ערוך השלחן העתיד' (נזירות טו, ח-ט) וקצשו"ע (גנצפריד קע, א) וכן מובא בשם הרב משה פיינשטיין,⁴ והרי"ד סולוביצ'יק.⁵ וכך דייק הרב שבתי רפפורט (תחומין יג עמ' 206) מתרומת-הדשן (סי' רצה), מהרמ"א (יו"ד קפא, ו), ומהרש"ל (יש"ש, יבמות פ"ב סי' יז) שההבדל בין מספריים לתער אינו בתוצאה אלא באופן הגילוח. וכן פסקו אחרונים רבים מעיקר הדין.⁶

ב. האם מכונות גילוח מתפקדות כמספריים כעין תער?

כאמור, ההיתר להשתמש במכונות גילוח, הוא הגדרתן כמספריים בגלל אופן הגילוח - סכין על גבי סכין, בשונה מתער שהוא חיתוך בסכין יחיד על פני העור. לכן כתבו כמה אחרונים (חלקת-יעקב יו"ד סי' צ) להקפיד שלא ללחוץ את המכונה אל העור שמא יידחק העור בין נקבי הרשת, וכפי שהורה הרמ"א (יו"ד רפא, י) להיזהר שחיתוך השיער יתבצע בלהב העליון של המספריים ולא בתחתון הנוגע בבשר.

אולם הרב שבתי רפפורט (שם) כתב שבמכונות גילוח לא קיים חשש זה, משום שלהבי המכונה אינם חדים דיים ואינם יכולים לחתוך את השיער בלא שיתוף הרשת.

1. ממצאי בדיקות מעבדה בשנת תשס"ב

בכסלו תשס"ב ביקר הרב ישראל רוזן ז"ל במפעל פיליפס/נורלקו בהולנד וקיבל ממהנדסי החברה צילומי תקריב של חיתוך שיערה עם להב כפול - "Lift and Cut" ("שליפה וחיתוך"). פענוח התצלומים העלה כי בכל משך פעולת החיתוך לא נוצר מגע בין הלהב לעור הפנים. עם זאת, לא נצפתה בבירור בתצלומים אלו פעולת חיתוך מספריים,

4. מצוטט ע"י הרב ישראל בלסקי, שולחן-הלוי עמ' 126; הרב מיכל שורקין, 'מגד גבעות עולם', עמ' צו; והרב משה היינמן (באנגלית, באתר STAR-K בכתובת המקוצרת <https://bit.ly/3rMQrpa>; וראה ראייה שהביא הרב בלסקי לדבריו מתוספות יבמות ה, א ד"ה שכן.

5. מפי תלמידיו: מו"ר הרב אהרון ליכטנשטיין ז"ל; מו"ר הרב צבי שכטר והרב עזרא ביק שליט"א.

6. הרב"צ אבא שאול (עדות תלמידו הרב גדעון בן משה בשו"ת יורו-משפטיק סי' כו), הר"מ מאזוז (מובא בשו"ת יצחק-ירנן ח"ה סי' ו, ג), שו"ת שואל-ונשאל (ח"ג סי' תיב), שו"ת משנה-הלכות (ח"ו סי' קט), שו"ת דברי-יציב (יו"ד סי' סא), שו"ת מהר"י שטייף (סי' עח).

ונדמה היה כי הלהב מסוגל להשלים את חיתוך השערה מכוח התנופה, ללא סיוע הרשת, ושתפקיד הרשת הוא רק לזקוף את השערה, אך היא אינה שותפה פעילה בפעולת החיתוך.

הרב רוזן ראה בתוצאות בדיקת המעבדה כמעידות על כמצב ביניים שאינו מוכרע, בין תער למספריים, ולפיכך הסיק כי היתר השימוש נקבע על פי דעת רואה בעין בלתי מזוינת, שבה דומה הפעולה למספריים.

2. ממצאי בדיקות מעבדה משנת תשפ"א

בתשרי תשפ"א פנינו שנית למהנדס ראשי בחברת פיליפס/נורלקו, מרטין ון-וין. וקיבלנו ממנו שני קטעי וידאו חדשים (מהשנים 2016 ו-2019), שמהם נראה בבירור כי חיתוך השערה מתבצע בעזרת הרשת.⁷ הווידאו מ-2016 הוא מדגם משוכלל ויקר והווידאו מ-2019 הוא מדגם של מכונה בעלת איכות נמוכה עד ממוצעת, ומכך ניתן להסיק שהשיטה אחידה בכל המכונות.⁸

כך נמסר לנו מפי בכיר בחברת Proctor and Gamble (חברת אָם של ג'ילט), מרק הפטר.⁹ מהנדסי החברות הנ"ל טוענים בפירוש כי הסתייעות הסכינים ברשת הכרחית ליעול חיתוך השיער, וכי הם אינם עושים זאת מטעמי דת אלא מטעמי מקצוע. לכן אין סיבה להניח שהמכונות שנדגמו אינן מייצגות את כלל המכונות.

ג. סיכום

1. לפי רוב הראשונים והאחרונים, גילוח הזקן עם "מספריים כעין תער" מותר.
2. לדעת החזון-איש ועוד אחרונים, ההיתר מותנה בשירור אורך מינימלי של שיער. אולם אחרונים רבים סבורים שעיקר הקפדת התורה הוא על אופן הגילוח ולא על התוצאה, וכל שנעשה בשיטת מספריים (סכין על גבי סכין) מותר, אף אם התוצאה היא פנים חלקות למשעי, והמקל כדבריהם יש לו על מי לסמוך.
3. בין המתירים שימוש במכונות גילוח, יש שאסרו להצמיד את הרשת לפנים מחשש שמא ייגע הסכין בעור, אולם על פי המידע המקצועי שנאסף בעשרים שנים האחרונות נראה שבגילוח שגרתי חשש זה אינו קיים.
4. בדיקות מעבדה חדשניות מאששות את המראה הנצפה בעין בלתי מזוינת,¹⁰ ולא מותרות כל ספק כי פעולת מכונות הגילוח חותכות את השיער בשיטת מספריים.
7. הסיבה לטעות בפענוח הצילומים שבהם הסתייע הרב רוזן, נובעת מזווית הצילום החד-ממדי המציג חתך של הרשת והסכין מנקודת מבט היקפית, ומשום כך אינו מבחין בנעשה בעומק הרשת החשוך מעין המצלמה, מקום חיתוך השיער. הצילומים החדשים נעשו מזוויות שונות ובהם ניכר תהליך החיתוך בבירור. אכן, הרב מרדכי פרידמן והרב דניאל שרייבר, רמ"ם בשיבת הר-עציון, מעידים כי לאחר פרסום מאמרו, צפה עמהם הרב רוזן שוב בתצלומי המעבדה הישנים וחזר בו מקביעתו המוחלטת. מטעמי סודיות לא הורשינו לפרסם את התצלומים החדשים, אך קיבלנו אישור להציגם בפני רבנים, שאישרו את מסקנתנו, ביניהם: הרב צבי שכטר, הרב אלעזר מאיר טייץ, הרב מרדכי וויליג והרב מנדל סנדרוביץ.
8. מר ון-וין אישר את הממצאים, ולדבריו לא חלו תמורות בשיטת החיתוך מאז ביקורו של הרב רוזן, וגם לא צפויים שינויים עתידיים ברמת הפיתוח.
9. המידע המוצג באתר החברה, בכתובת המקוצרת: <https://bit.ly/39FW2r9/>.
10. עם זאת, רבים מהפוסקים מורים לבצע בדיקה ידנית פרטנית לכל דגם ודגם, מחשש שמא ייכנסו לשוק דגמים חדשים שסכיניהם פועלים באופן שונה. כך שמעתי מהרב יונה ריס אב"ד שיקגו, וכך מבצעים למעשה במכונות המאושרות לשיווק ע"י 'מכון צומת' (כך מסר לנו הרב מנחם פרל, ראש המכון).